

Драгана МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

БРБЉИВАЦ У СРПСКОЈ ФРАЗЕОЛОГИЈИ*

1. Не можемо са сигурношћу тврдити да постоји лично име српског ономастикона које налазећи се у саставу фразеологизма указује на типичног носиоца особине „брбљив”. Код фразеологизама с ономастичком компонентом као носиоци социјалних квалификација, кад је реч о домаћим именима, обично улазе она која су у народу веома позната, популарна, као и хипокористици изведени од њих (нпр. Пера, Мика, Лаза и сл.), и која су своја симболична значења развила још пре уласка у састав фразеологизма. У речнику се *брбљивац* означава као „онај који брбља, који много говори; који подиже грају, ларму” (РСАНУ: II, 131). Било би незахвално тражити само наивног, безазленог брбљивца унутар тако снажног антропоцентричног поља какво је „говорење”, а да не претпоставимо и додатне конотације које се иначе садрже, према речничким дефиницијама, у значењу глагола *брбљати* и њему блиским по значењу.

Према РСАНУ, *брбљати* има основно значење „говорити много, о свему и свачему” и „пеј. разговарати, причати”; такође, дају се и значења „говорити брзо, напамет, без размишљања (верглати)”; „изговарати којешта, злонамерно, протурати лажне вести”, што је иначе значење глагола *оговарати*. Очеvidно да говорење које је површно, о безначајним стварима, оставља простор за тричарије и глупости, с једне стране, и с друге, пружа могућност да се при говорењу свесно изрекну непроверени и неповољни

* Рад је претходно објављен под називом „Актуална питања српске фразеографије” у зборнику *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад – Београд: Српска академија наука и уметности, Матица српска, Институт за српски језик, 2002, 233–242, који је за ову прилику у извесној мери измењен и прилагођен.

садржаји, што брбљање претвара у оговарање. Тако је за ситуацију „брбљати” створен простор за настанак продуктивних фразеолошких модела, па и за уочавање могућег типичног репрезента у српском ономастикону.

2. Размишљајући о томе који би лик могао представљати типичног брбљивца, претпоставили смо да је морао бити близак и прихватљив српском говорнику, а таквих је било највише међу ликовима из путујућих позоришних дружина и народног луткарског позоришта, из средине циркузанера, мађионичара и забављача, с наглашеним „етничким” особинама и „карактерним” цртама.

На првом месту издвојићемо женско име *Милева* у изразу из разговорног језика *радио-Милева* који се у речнику даје са значењем „непоуздане, непроверене гласине” (РСАНУ: XII, 526). Мислимо да је фигура с именом *Милева* у фразеологији била неоправдано занемарена. Бавећи се историјом луткарског позоришта, Борислав Мркшић бележи како су између два рата по Србији путовали луткари с луткама које су биле познате у народу као „Милеве, Ђокице и Ћире”. Било је то време када су забављачи по циркуским шатрама и кафанама изводили своје представе, а међу њима наступао је и „један безимени свирач са својом лутком Милевом, која је привезана за тамбуру играла у такту музике увесељавајући докони свет” (Мркшић 1976: 120). Можемо са сигурношћу препоставити да је фигура/лутка или женски извођач с именом *Милева* могла бити популарна у представама за народ и оставити име у српској фразеологији. Када су се појавили нови облици културног извођења и нови медији, престала је функција путујућих забављача и растурача лажних вести, смешних и забавних, па и потреба за фигурама (ликовима) попут Милеве.

3. Други тип брбљивца видимо у Тодору, чије име се садржи у фразеологизму *жив ми Тодор да се чини говор* (у значењу „причати, говорити којешта, само да би се говорило”). Иако су постојале сумње да би овај антропоним имао било какву историјску или анегдотску подлогу, и да је реч само о сликовитом „подударану имена с претходном или потоњом речи на коју се надовезује” (Фекете 1984–1985: 842), показали смо да је Тодор фигура путујућег луткарског позоришта *Куку-Тодоре*, које је у Београду до Првог светског рата приређивало представе. У овим представама лутак Тодор држи дуге монологе критикујући власт због чега се на сцени прво, појављује жена која почиње да кука изговарајући „куку, Тодоре, шта уради”, а затим лутак у улози жандарма с којим се сукобљава и извлачи батине, и који га одводи са сцене „у апс”, а понекад га и сам „ђаво” одвлачи у пакао. Популарности Тодора који је код публике изазивао саосећање и подстицао на смех, свакако је допринео и карикатуриста Пјер Крижанић уводећи овај лик у сатиричне карикатуре с духовитим текстом, које је објављивао између два рата у листу „Политика” (Мршевић-Радовић 2008: 55–56). Тодор тако плаћа за своје непромишљено изговорене речи, а његов

говор без ефекта мотивисао је значење фразеологизма *жив ми Тодор да се чини говор* као говорење без важности, тек да се нешто каже.

4. Посебан тип брбљивца представља *Максим* у фразеологизму *лупа као Максим*, о ономе који говори бесмислице, глупости. *Максим* није само брбљивац већ пре свега глупа особа, будала, што се види по радњама које врши у изразима које нарочито потврђује дијалекатска грађа, уп. *лупа као Максим по трњу (по гложју)* и сл., као и синоними *лупа као будала ораси (као будала крушке)* и сл. (Пирот). Бављење бесмисленим и бескорисним послом мотивише значење фразеологизма „говорити бесмислице, глупости”, а Максима сврстава међу комичне фигуре, пандан глупом августу (в. Мршевић-Радовић 1998; 2013).

5. Фразеологизми с личним именом *Максим* припадају веома продуктивном моделу семантичког поља „брбљати, говорити глупости” с глаголом ударног значења у фразеолошкој структури.

Овом моделу припада, прво, фразеологизам *млатити језиком* – „брбљати, говорити глупости” с глаголом *млатити* у значењу „јакно, снажно тући, ударати”; на метафоризацију ове синтагме снажно утиче постојање фразеологизама типа *млатити празну сламу*, *млатити глогиње* и сл., којима се изражавају два појма – „бавити се бесмисленим, узалудним послом” и „говорити бесмислице, глупости”. У мотивационој бази *млатити* је с основним значењем „ударајући млатилом избијати зрневље из класа, празнити махуне”, а појмовна несагласност (радња/инструмент/објекат) мотивише фразеолошко значење „бесмислено, узалудно, глупо”; уп. *млатити* (с допуном *језиком*, *језичином* и без допуне) – „разг. говорити много, којешта, брбљати, блебетати, лупетати” (РСАНУ: XII, 708–709).¹

6. Разматраном семантичком пољу припадају и фразеологизам *млети језиком* и поређења *меље као млинско коло*, *меље као празна воденица* и сл. са значењем „говорити неуморно, без престанка, торокати”, које је и секундарно, метафорично значење глагола *млети*. Значење је развијено асоцијацијама које се везују за начин окретања млинског кола (брзина, непрекидност и сл.), али и за шум, буку која прати ово кретање – одатле значење „говорити неуморно, без престанка” и „говорити глупости, блебетати” и сл. (РСАНУ: XII, 718). Асоцијацијама које се везују за једнолично окретање воденичког точка могуће да је мотивисано значење „разглабати, нагваждати о чему” глагола *млети*.

Уколико се асоцијације везују за рад празне воденице, праћен карактеристичним шумом, буком, мотивисаће фразеологизме *меље напрасно*, *меље као празна воденица*, који као и *млатити празну сламу* изражавају појмове

¹ У поређењу *млатити као плиска репом* (Вук 3048) значење „кад ко много говори” вероватно је мотивисано начином на који се реализује кретање (брзина, мењање правца), уз могући пропратни шум, плесак.

„бавити се бесмисленим и сл. послом” и „говорити којешта, глупости, лупати”. Могуће је претпоставити да је на овај начин мотивисано метафорично значење глагола *млети* – „говорити неразговорно, мумлати”; уп. рус. *язык – безоброчная мельница; мелея, пустомеля* (брбљивац) (Далъ: II, 317).²

7. У оба разматрана типа уз глагол ударног значења експлицирана је лексема *језик*. Уопште за реализацију говорења релевантно је на који начин се артикулише глас у говорном апарату помоћу језика као органа. Ситуација говорења може се изразити семантичким језиком „саопштавати некоме нешто (о нечему) помоћу језика (инструмента) посредством гласа” (Мелчук 1974: 180). Језик (инструмент) представља „пљоснати, покретљив мишићни орган у усној дупљи код човека и виших животиња, углавном код кичмењака, који служи као орган за укус, за премећање хране у устима и гутање и др., а код човека и говорни орган” (РСАНУ: VIII, 701). При стварању гласа реализује се функционална сема језика „покретљивост”, која је у вези с мишићним саставом језика, његовом природном савитљивошћу, гипкошћу. Како глас представља „збир звукова људских говорних органа”, за ситуацију „говорење” релевантна је реализација семе „људски” на основу чега се говором преноси порука, исказују мисли, осећања, расположења и сл. На основу постојања семе „људски” *глас* може да развије значења као што су у српском *глас савести, глас разума* и сл. С друге стране, уколико се у базној синтагми глаголом означава стављање у покрет и кретање каквог предмета, направе, реализовања удarca (код глагола с ударним значењем) које је праћено шумом, звуком, праском и сл., не производи се глас већ звук који не садржи сему „људски”, па ни потенцијално значење „садржајни, смислени” ових лексема.³ Конкретне физичке особине као што су брзина кретања, јачина пропратног звука и сл. мотивисаће апстрактна значења „оштар”, „груб”, „неповољан” (о говору) при изражавању појмова „много, оштро говорити, грдити”, „оштро, ружно говорити, оговарати” и сл.⁴

8. У мотивацији фразеологизама са значењем „брбљати, много говорити” и њему блиских значења „говорити глупости”, „много и оштро говорити”, „грубо, ружно говорити” и сл. поред функционалне семе „покретљивост”, реализује се и имплицитна сема „дуг (дугачак)” (о језику),

² Уп. у рус. *Мели, Емеля, твоя неделя!* каже се ономе који говори бесмислице, глупости (Далъ: II, 517). У српском језику нема одговарајућег антропонима који би био изведен од општег појма, с овим значењем брбљивца (глупака), иако је модел продуктиван.

³ Покретање језика као инструмента говорења у различитим правцима (тамо-амо и сл.), мотивише значење „брбљати, причати којешта, трабуњати” као секундарно метафорично значење код великог броја експресивних глагола са значењем „скитати, лутати, тумарати и сл.” (уп. *банзати, лапрдати, лаврњати, баврљати, шеврљати, шалаврњати* и сл. – Бјелетић 2006: 388).

⁴ За изражавање појма „говорити једно те исто, понављати” уп. поређење *као покварена плоча* (о грамофону).

нпр. *показати језик, пуштити (пружати) језик, одвезати, развезати, раздрешити језик; имати дуг (дугачак) језик, бити дуга језика, имати језик као крава* (уп. *Не имиј јазик вола, мало ричи говори*. М. Марулић, РЈАЗУ); у рус. И велик лизун Бог дал корове, да говорит не велел (Даљ: II, 251).

9. Активирање семе „покретљивост” важно је за реализацију „преметања хране у устима и гутање” као још једне функције језика. И овде се може запазити да жвакање хране у устима (и ситњење премећањем уз учешће зуба и других говорних органа) мотивише метафорична значења глагола *жвакати* „говорити једнолично, развучено”, „говорити бесадржајно, млети, лупетати, нагваждати, преклапати”, „говорити нејасно, неразумљиво за друге” (РСАНУ: V, 308); исп. разг. *жвака, продати (коме) жваку* – „испричати некоме нешто у шта ће он поверовати”.

10. Занимљиво је на крају напоменути да глагол *жвалити, жвалавити* с основним значењем „испуштати бале, пљувачку особито при говору” има и метафорично значење „причати којешта, лупетати, трућати” (РСАНУ: V, 309). У француском се лексемом *le bavard* (којој је у основи *bave* „пљувачка, бале”) означава брбљивац, особа која говори глупости, уп. *c'est un sot qui se faire admirer* (Petit Larousse illustré). Овом лексемом означава се и коњ који испушта бале гризући ђем (жвала), уп. *se dit d'un cheval qui salive beaucoup et mâche continuellement son mors*. Француски извори показују да се име *Bavard* приписује коњу који говори, а које данас срећемо у француском Квебеку, где је основано (2002) позориште под називом *Le théâtre du cheval Bavard*.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелетић 2006:** М. Бјелетић, *Исковрнути глаголи. Типови експресивних превербалних форманата (на српском и хрватском језичком материјалу)*, Монографије, 2, Београд: Институт за српски језик.
- Даљ:** В. И. Даљ, *Толковый словарь живого великорусского языка (I–IV)*, Москва, 1978–1980.
- Мельчук 1974:** И. А. Мельчук, *Опыт теории лингвистических моделей „смысл ↔ текст”*, Москва.
- Мркшић 1976:** В. Mrkšić, *Drveni osmijesi*, Zagreb.
- Мршевић Радовић 1998:** Д. Мршевић-Радовић, *Максим – лично име или апелатив, Научни састанак слависта у Вукове дане, 27/2*, 377–384.
- Мршевић Радовић 2008:** Д. Мршевић-Радовић, *Фразеологија и национална култура*, Београд : Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мршевић Радовић 2013:** Д. Мршевић-Радовић, *Српска фразеологија и европско културно наслеђе, Књижевност и језик, LX/2*, 243–252.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Институт за српски језик, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик, Београд, 1959–.

Фекете 1984–1985: Е. Фекете, Антропонимски елементи у српскохрватским фразеолошким и гномским обртима, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII–XXVIII, 835–843.

*

